

CSEH Gizella
Női szerepkörök
a 19–20. század
fordulóján

Ikon – nagyjából ez a fogalom vonatkozik – némi tematika-, kor-, nem- és foglalkozásváltással – gróf Hugonnai Vilma „doktorasszonyra” (vö.: Kertész Erzsébet: *Vilma doktorasszony*. Budapest, 2017), akit a maga módján szintén csak így módon jellemezhetünk: a magyarországi női művelődés és művelődéstörténet ikonja, az első honi diplomás nő prototípus-toposzok hőse és birtokosa, *idol*, de – amint látni fogjuk – mégiscsak „megmozdítható”. Kibontható, sőt, kortársá tehető. Nehezen, töredezetten, ez igaz; élénken látszanak a generációs, a mentalitásbeli, felfogásbeli és neveltetési/-beli különbségek, de egy adott ponton túl mindez nem érthetetlen. A bemutatandó könyv és az elkövetkező sorok például erről szólnak. A különbségekről és a közeledésről. Amelyet mi, nők, a múltból és a jelenből hajthatunk igazából végre.

S még sok minden másról. Például az egészségről. Az egészségtudatosságról. A női lét és a test viszonyáról, viszonylagosságáról, értékéről és értéktelenségéről; mindezt vizsgálva a 19–20. század fordulóján. Pro és kontra. És az átalakulásról, illetve visszatekintésről; „pillantás a hídról”; honnan is indultunk, hová is tartunk. Avagy ’a múlt segít(het) perspektívát adni a jelennek’; és így módon a jövő már a mi kezünkben van.

De miről is szól, illetve miről is szól még és igazán ez a könyv, az előző sorokban írottakon túl...? Arról, vajon mit is jelentett nőnek lenni a 19–20. század fordulóján, a

„békebeli” Magyarországon (amelyről az oldalak során kiderül, hogy nem is volt annyira békebeli), az egyes társadalmi osztályokban, kiemelten: a középosztályban és az ehhez viszonyított alsóbb társadalmi osztályokban, mint vertikális tengely, illetve az egyes női életszakaszokban és -korokban, a születéstől az időskorig, amely mint másik ív megrajzolja a könyv horizontális, azaz kronologikus tengelyét egyben. Ez a különös kettősség kiadja a nagyon sajátos és részletekben tobzódó keresztmetszetet; mik voltak jellemzőek a női entitásra és identitásra, illetve magára a komplex női létre a századforduló Magyarországon, nyilvánosan vállalható és nem vállalható társadalmi pozíciókban és szerepvariációkban. Mindezt ma már nem ismertük/ismerjük eléggé. Pedig előnyükre válik, mert láthatjuk, honnan és hová jutottunk, avagy: a múlt ’segít (segíthet!) perspektívát adni a jelennek’.

Aki ezt így ebben a formában és első lépésben végiggondolta, majd végre is hajtotta, az a Szécsi Noémi – Géra Eleonóra írópáros, akik eddig kétszer megnyitották ezt a Pandora-szelencét (*A budapesti úrinő magánélete (1860–1914)*. Budapest, 2015; *A modern budapesti úrinő (1914–1939)*. Budapest, 2017). Ezt a sort folytatja a jelenleg vizsgálandó harmadik kötet, immár az önállóan publikáló Szécsi Noémi tollából.

Szécsi Noémi latin, angol és finn nyelv szakos tanulmányok, s némi szépirodalmi kitérő után talált rá saját „valódi” témái egyi-

kére, a női társadalmi szerep különböző attitűdjeire és megnyilvánulási lehetőségeire a 19. század és a 20. század magyar nagyvárosi társadalmában. (Ahogy ő maga nyilatkozta, egy finnországi részképzés során találkozott magával a jelenséggel és fogalommal, akkor még „women’s studies” elnevezés alatt.) Az előzményt adó két kötet társszerzősége után a tematika és a társadalmi kor az előző kötetekhez képest nagyjából ugyanaz maradt (a felső középosztály nőtagjainak világa a századfordulón), és ehhez képest „minden”, amely kapcsolatban állhatott ezzel. E kötetben kiemelten a női test- és az egészségtudat problémaköre került sorra, ennek útját követte, illetve ezek hiányosságait vette észre; dolgozta fel kellő alaposítással, majd fogalmazta meg, illetve újra, és adta közre. Ahogy a kötet előszavában ő maga fogalmaz: „A múlt századfordulón megindult változások alapozták meg azt a nőképet, amely aztán a 20. század során kialakult és napjainkra uralkodó lett: a tanuló, dolgozó, a családon kívül is mozgástérrel rendelkező nőt, akit már egyre kevésbé csupán csak a külseje és termékenységére határoz meg a társadalom szemében” – olvashatjuk a *Lányok és asszonyok* aranykönyve című kötet előszavában (17. o.).

Ehhez a célhoz keresett tehát tematikát, illetve szemléletmódot, majd alkotott ennek keretében szokatlanul összetett, interdiszciplináris technikát. Mindehhez műfajilag művelődéstörténeti háttérű, ugyancsak meg-hökkentően vegyes struktúrájú felépítési-megvalósítási, illetve megírási-megszólalási formát választott. Ez a szokatlan, sokoldalú tematikai és formai gazdagságot mint eredőt felvállaló írásmű különös módon egyensúlyoz a társadalom-, művelődés- és nőtörténeti igényű és indíttatású tudományos keret és narratíva, az ismeretterjesztés mint társadalmi küldetés és a szépirodalmi szerep mint funkció között.

Ráadásul mindezt a korabeli orvos- és természettudományos tézisek, ismeretek és szövegek pontos, megismertetési célzatú (re)prezentációjaként teszi. A könyv ezt a

folyamatot – úgy tűnik – némiképp tudatosan viszi végbe, méghozzá a jól megválasztott, illetve valós, korabeli ego- és kordokumentumnak tekinthető elsődleges, illetve másodlagos források, például újsághírek, levél- és naplórészletek, emlékiratok, visszaemlékezések, orvosi és ismeretterjesztő források, valamint irodalmi művek segítségével. Mindezek a szövegtextúrába véletlenszerűen „odadobott” mintának tűnnek, holott valójában nagyon is tudatos, narratívahű célirányos beleszövésű és -illesztésű ornamentumok, amelyek összhatása eredményeként válik valóban plasztikussá – illetve így módon működővé – a keret. Így lesznek „élővé” a szignifikáns részletek, visszahatásként pedig egészen máig értelmezhetővé válik maga a múlt adott narratívája, amely komplexitásában és plaszticitásában megragadó. Mindehhez gördülékeny, közérthető nyelvezet, olvasmányos stílus, gazdag illusztrációs anyag társul, a témához kapcsolódó, bőséges és hiteles szakirodalmakat hivatkozó lábjegyzetekkel.

Szécsi Noémi az első magyar orvosnőt, Hugonnai Vilmát és orvosi naplói feldolgozását állítja keretként – és főként „vezérelként” – könyvének középpontjába. A narratíva a doktornő rövid élettörténete ismertetésével indul, és második házasságából született lánya, Wartha Vilma 1908-ban bekövetkezett halálhírével zárul. Így módon lesz keretessé a történet és maga a művelődéstörténeti munka. A választás több szempontból is indokolt; a doktornő szokványosnak semmiképp sem tekinthető életútja egyrészt reprezentálja a nők társadalmi szerepét illetve változásokat, másrészt alátámasztja a szerző azon másodlagos, de kevésbé fontosnak egyáltalán nem nevezhető célját, azaz hogy a nők hétköznapijainak bemutatása mellett felhívja a figyelmet azokra a kiemelkedő nőkre, akik formálták a nyelvi és kulturális közeg keretében a múltat és a kultúrát.

A doktorasszony rendelési naplói és feljegyzései (és egyéb munkái: vázlatok, előadások, orvosi szaklapokban megjelent cikkek, egészséggel kapcsolatos tankönyvek)

alapján rekonstruálható, hogy milyen testi-lelki problémákkal fordultak ez idő tájt a nők orvoshoz, konkrétan magához a doktornőhöz; továbbá fontos ismeretként jelzik, miként viszonyult a társadalom a női léthez, magához a női testhez.

A *Lányok és asszonyok aranykönyve* a századfordulón élő nők életszakaszai mentén épül fel, kronologikus rendet tartva a fiatal leánykortól az időskorig. A kötet elsősorban a női test és lélek sajátos egészségügyi problémáit veszi sorba, és ezek társadalmi (felső-középosztálybeli) kezelését veszi górcső alá; azt vizsgálja, hogyan viszonyul egy-egy női problémához a társadalom, annak reprezentatív, döntésképes és döntéshozó szereplői, illetve az általuk értelmezett, illetve vezetett társadalom mint formáció. Mindehhez Justh Zsigmondot, Bródy Sándort és kortársaikat idézi. Megjelennek a kötetben további véleményvezérek, például az erősebb nem orvos képviselőinek vélekedései, akik mind férfiszempontból értekezik-tárgyalják-értelmezik a nőket, ugyanakkor a velük szemben meglévő vagy támasztott elvárásokat, kritikákat, dicséreteket is megfogalmazzzák.

A könyv művelődéstörténeti oldalról szemlélve öt fő fejezetből áll. Ezek a nem sorszámozott fejezetek (1.) *A lányok teste*, (2.) *A test mint házassági tőke*, (3.) *Anyák teste*, (4.) *Test és lélek*, (5.) *Asszonyok teste* címet viselik, illetve további alfejezetekre osztoznak. Ezek közül csupán a negyedik, a *Test és lélek* című egység lóg ki ebből a tematikai sorból, amely bemutatja a Freud és a pszichoanalízis előtti kor szemléletében a pszichés és mentális problémák kezelésének a korra jellemző egyedi, igazából fizikai (!) gyakorlatát. Körüljárja korabeli kezelésük általánosabb tematikáját, bemutatva többek között az ez idő tájt rendkívül népszerű fürdőhelyek, valamint a szanatóriumok és elmeógyógyintézetek („tébolydák”) világát.

A könyv talán legbizarrabb tanulságát az az egyértelmű felismerés adja, hogy azon korszakban a nőket – eltekintve néhány

Hugonnai Vilmához hasonló kivételes, mentálisan nagyon erős, tudatos egyéniségtől és habitustól – alapvetően a testük alapján értékelte a társadalom, és bizony kettős mérce jellemezte a felsőbb, valamint az alsóbb osztályokból származó nők megítélését; „a közép- és felsőosztálybeli lányokat még a széltől is védték, míg ez utóbbiak akár teljes kiszolgáltatottságban is élhettek”. A szerző egy-egy ilyen gondolatsor kapcsán finoman hangot ad nemtetszésének a nőket ért méltatlanságokat illetően, de kellő távolságot tart; okfejtései ily módon nem válnak élessé, vagy célzatossá. A *Lányok és asszonyok aranykönyve* elsősorban tehát nem forradalmi szemléletmódja vagy revelatív megállapításai révén lesz értékes munkává, hanem sokkal inkább azért, mert a testre fókuszálva átfogó képet sikerült adnia a századforduló nőtársadalmának legáltalánosabb problémáiról.

(Szécsi Noémi: *Lányok és asszonyok aranykönyve. Szépség, egészség, termékenység és szexualitás a 19–20. század fordulóján. Park Könyvkiadó, Budapest, 2019. 380 o. ISBN 978-963-355-477-7*)

SZÉMAN Emese Rózsa Adorjánné Weress Margit levelei Reményik Sándorhoz

Kegyelmi pillanatban éreztem magam, amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) kéziratárában az Áprily-, majd a Reményik-hagyatékban Adorjánné Weress Margit leveleire bukkantam.¹ Ezen az sem változtatott, hogy kiderült: 2011-ben már megjelent cikksorozat a kolozsvári *Szabadság* napilapban róla, illetve tőle, Berényi Károly (a hagyaték kezelője) válogatásában,² valamint egy tanulmány a *Művelődés* folyóiratban.³ Mert Adorjánné Weress Margit nemcsak „egyszerű” tanár volt Nagyenyeden, Kolozsváron, később Székelyudvarhelyen, hanem a két világháború közötti időszak két nagy költőjének, Áprily Lajosnak (akinek tanártársa volt Enyeden) és Reményik Sándornak jó barátja, s verseik elhivatott és elismert tolmácsolója.⁴ Áprily és Reményik irodalmi és magánéletéről, levelezéséről több kötet napvilágot látott az utóbbi időben, de ha meg is említik benne Weress Margitot, ezt csak érintőlegesen, névmutatóban vagy jegyzetben teszik. Weress Margit levelei és visszaemlékezései (amelyet Áprilyék biztatására, 1955-ben kezdett el írni⁵) számos kultúrtörténeti adatot tartalmaznak, rajtuk keresztül kirajzolódik a kisebbségi élet, s diszkrét bepillantást nyerhetünk egy nagyon mély barátságba.

Bár levelezésük meglehetősen kiterjedt lehetett, Reményik leveleit sajnos nem ismerjük. Weress Margit 1926. okt. 14-i levelében megígéri, hogy ha előbb halna meg, mint a férfi, leveleit visszajuttatják hozzá,

ha később, ő maga fogja elégetni őket, egyúttal ígéri, hogy „soha azokat olvasni nem fogja senki” (megveti „azt a nőt” és Hatvanit is, amiért Kossuth időskori leveleit nyilvánosságra hozták). A levelek valóban elégték, de nem Weress Margit akaratából, hanem a háború következtében.⁶ A PIM irattárának Reményik-hagyatékában 65 Weress Margit-levelet találunk, egyet őriz még az EMKE-beli Reményik-hagyaték. Az első levelet a tanárnő 1920-ban küldte, levelezésük a költő halálával (1941) ért véget.

Bár Reményik levelei nincsenek meg, a Weress Margitéiból követni lehet, hogy mikor és mennyit írt. Segítség e téren, hogy 1933 őszén maga Weress összegzi Reményiknek hozzá küldött leveleit, eszerint: 1920 – 2 db, 1921 – 8 db, 1922 – 12 db, 1923 – 10 db (egyét elégetett belőle – Reményik többször kérte levelezőpartnereit, hogy egy-egy levelét elolvasás után semmisítsék meg), 1924 – 3 db, 1925 – egy sem, 1926 – 5 db, 1927 – egy sem, 1928 – 6 db, 1929 – 10 db, 1930 – 3 db, 1931 – 2 db, 1932 – 4 db, 1933 – 4 db (októberig). Összesen 67 db, ami nem elhanyagolandó szám. A tanárnő azt is megállapítja „leltárában”, hogy ő a fia születése körül (1925. augusztus 16.), és válásakor (1927) írt legkevesebbet, a költő pedig édesanyja halálakor (1930) – nem számítva az 1925-ös és 1927-es évet.⁷

Weress Margit Reményikhez írott leveleit olvasva azonnal föltűnik, hogy mennyi ragaszkodás, szeretet árad belőlük. Az